

گذری بر سه کتاب جدید در گیلان شناسی

○ محمدرسول دریاگشت

معتبر و جامع که فقط افرادی امثال گردآورنده توان تهیه چنین آثاری را دارند. نظر به اهمیت و ارزشی که بعضی مقالات مندرج در این مجموعه دارند، نام تمام مقالات و نام نویسندگانش اینجا ذکر می‌شود تا خوانندگان گرمای آشنایی بیشتری با مندرجات مجموعه حاصل نمایند.

۱. بخش خاطرات و بررسی‌ها که هفت مقاله در این قسمت چاپ شده است. نویسندگان این بخش ضمن ارائه مطلب خاص پژوهشی، نگارش خویش را به کارهای تحقیقاتی مرحوم پاینده هم ربط داده‌اند و یادى از او نموده‌اند. منتها انتظار این بود در این بخش مقالاتی از پژوهشگران در بررسی بعضی آثار معتبر آن مرحوم مانند: مثلها و اصطلاحات دیلم، (بنیاد فرهنگ، ۱۳۵۲)، آئین‌ها و باورداشت‌های گیل و دیلم (بنیاد فرهنگ، ۱۳۵۵) و فرهنگ گیل و دیلم (انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۶) اختصاص می‌یافت که دیده نمی‌شود. عناوین مقالات به قرار زیر است:

«رمان سیاسی در ایران / عبدالحمید ابوالحمد» «آوازخوان دریاهاى دور / مهدى اخوان لنگرودى» «بیادداشتی بر گیلوا، مجموعه شعرهای محمود پاینده / محمد شمس لنگرودی» «نقش اسطوره در زندگی (ترجمه از نوشته براتیسلاو مالبینوسکی) / اصغر عسکری خانقاه» «قاصد روزان ابری / رضا مقصدی» «سروده‌ها و پژوهش‌های ماندگار / حیدر مهرانی» «ماننداری اندیشه‌ها / محمدتقی میرابوالقاسمی».

۲. بخش ادبیات و فرهنگ که هشت مقاله تحقیقاتی در این قسمت چاپ شده است:

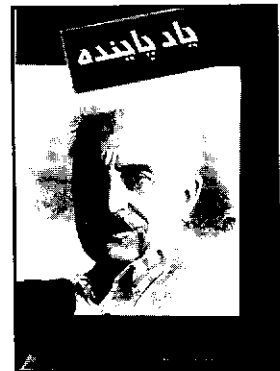
«تولستوی و ایران (ترجمه از نوشته آ. شیفمان) / ابوالفضل آزموده» «نغمه‌های کنار گاهوار، زن و کودک در شعر عامیانه ایران / احمد پناهی سمنانی» «چل سرو» جلوه‌ای از ادبیات شفاهی مردم لرستان / محمد اسدیان» «فرهنگ و تمدن دو مفهوم جدا از هم / علی بلوکباشی» «دریا در فرهنگ ساحل‌نشینان جنوب / علی اکبر حمیدی» «صائب از خاک پاک تبریز است / محمدرسول دریاگشت» «واژه‌نامه / محمد روشن» «سفونیه‌های قرآنی / محمد مهدی فولادوند».

۳. بخش گیلان‌شناسی که ۹ مقاله در این فصل چاپ شده است. اما انتظار می‌رفت مقالات متنوع و عمومی که مرتبط با نقاط مختلف گیلان باشد در این باب چاپ می‌گردید. مسائل متعدد گیلان‌شناسی می‌توانست فراهم شود و در این بخش جا

۱

یاد پاینده

مجموعه ۴۶ گفتار پژوهشی
به کوشش رضا رضازاده لنگرودی
نشر سالی، ۱۳۸۰

تجلیل از بزرگان فرهنگی و فرهیختگان جامعه ما کار بسیار پسندیده و نیکویی است. خوشبختانه این رویه دلخواه چند سالی است در کشور ما به صورت چشمگیر که مورد تأیید همه است رونق پیدا کرده، و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سایر ارگان‌های فرهنگی این کار مقبول را به خوبی انجام می‌دهند. یکی از موارد مورد قبول و مفید همین پدید آوردن جنگ، مجموعه یا یادنامه‌ای به یاد شخصیتی در گذشته در جامعه فرهنگی ما و تجلیل از مقام فرهنگی و علمی اوست، به ویژه اگر این کار ارج‌گذاری توسط اهلس انجام شده باشد. بر گزیدن مقالات پژوهشی بکر با محتوای ایران‌شناسی و متبعمانه در زمینه‌های مختلف علوم انسانی از محققان معروف و همه را یکجا گرد آوردن و به شکل دلپذیر و مقبولی ارائه دادن خشنود کننده و تحسین برانگیز است. یکی از مجموعه‌های نفیس که به همین منظور فراهم آمده یاد پاینده است.

شادروان محمود پاینده لنگرودی شاعر پرمایه، پژوهشگر حوزه مردم‌شناسی، متبحر در فرهنگ‌نویسی و خوشنویس هنرمند، و همچنین محقق مسائل تاریخی گیلان بود که در تاریخ ۲۷ آبان ماه ۱۳۷۷ در گذشت. دوست محقق و دبیرین وی آقای رضا رضازاده لنگرودی این اثر جامع را این روزها به جامعه فرهنگی ارائه داد. مجموعه مورد نظر دارای ۴۶ مقاله مفید تحقیقی است که چهل مقاله به زبان فارسی و ۶ مقاله به زبان‌های اروپایی (انگلیسی، فرانسوی و آلمانی) دارد. در ۸۵۰ صفحه و در ۵ بخش تبویب و تنظیم شده است. مقالات بسیاری در این مجموعه به چشم آمد که نیاز به تفسیر و تجزیه و تحلیل دارد. محققانه و دارای محتوای غنی پژوهشی است. کاری است

بگیرد. از ۹ مقاله دو مطلب راجع به کوشیار گیلی، چهار مقاله مربوط به شرق گیلان دیده می‌شود. از تاریخ، ادبیات، هنر و فرهنگ گیلان که بسیار هم درخشان است در این بهره مطالبی دیده نمی‌شود. اکنون فهرست این ۹ مقاله:

«ترجمه عبری اصول حساب هندی کوشیار گیلی / ترجمه محمد باقری» «کتاب‌شناسی نهضت جنگل / محمدمتقی پور احمد جکتاجی» «حکومت موروثی خانواده منجم‌باشی لنگرودی / علی پورصفر» «بوالحسن گیلی / جعفر خماسی‌زاده» «جغرافیای تاریخی آستانه اشرفیه / فرامرز خوشحال» «پژوهش مقدماتی در روستای مربو / کاظم سادات اشکوری» «قصیده‌ای فارسی از شمس الدین شرفشاه / عبدالرحمن عمادی» «یادی از محمدحسین درویش گیلانی شاعر / جعفر شجاع کیهانی» «لنگرود در گذر زمان / حسن مطیعی لنگرودی».

۴. بخش تاریخ که ۱۷ مقاله معتبر تاریخی و ایران‌شناسی در این قسمت چاپ شده است. بعضی مقالات قابل اعتنا و مهم هم در اینجا دیده می‌شود:

«نظام مالیاتی آناطولی شرقی در قرون ۱۵ و ۱۶ (ترجمه از نوشته والتر هینتس) / نصر الله آصف پور» «آیا تیمور یک مقدر شوم تاریخی بود (ترجمه از نوشته هانس روبرت رویمر) / آذر آهنچی» «نظری به تاریخ جنبشهای دهقانی در ایران (ترجمه از نوشته و. بارتولد) / احمدعلی اعتماد» «نگاهی گذرا به تاریخ‌نگاری ایرانیان / ایرج افشار» «فرمانروایان طبرستانی در سده‌های نخستین هجری / حبیب برجیان» «دولت آل بویه (ترجمه از نوشته نیلن ناگل) / منوچهر پرشاد» «تقویم ایرانی (ترجمه از نوشته فرانسوا دوبلوا) / حسین پورزاهدی» «مقدمه‌ای بر آرایش و پیرایش زنان در ایران از آغاز تا اسلام / مهین خدیوی» «نخشی و جنبش قرمطیان خراسان در سده چهارم / رضا رضازاده لنگرودی» «لئون دورونی، ژاین‌شناس و بنیان‌گذار اولین کنگره خاورشناسان / طهمورت ساجدی» «روایهای شیخ صفی‌الدین و نوشته‌های تاریخی دوره صفوی (ترجمه از نوشته شعله کوین) / پروانه عروج نیا و افسانه منفرد» «درآمدی بر برخی کشاکش‌های معرفتی در ایران نخستین سده‌های اسلامی / محمد کریمی زنجانی» «نقش شرایط سیاسی در شکل‌گیری اندیشه‌های اسلامی (ترجمه از نوشته آلر نادر) / ناصر گذشته» «منابع کار یاقوت حموی در معجم البلدان / علیتقی منزوی» «بر سمرقند اگر بگذری ای باد سحر... مقدمه‌ای بر قصیده انوری ابیوردی درباره هجوم غزها در خراسان / علی میرفطروس» «

ساختار اقتصادی، اجتماعی و معماری استرآباد / جواد نیستانی».

۵. بخش مقالات به زبانهای دیگر که ۶ مقاله به زبانهای انگلیسی، فرانسوی و آلمانی در ۱۵۶ صفحه در این قسمت چاپ شده است. عناوین مقالات و نام نویسندگان آن اینجا ذکر می‌شود:

«درباره فرهنگ‌نویسی دو زبان فارسی و فرانسه / هوشنگ

اعلم» «اسماعیلیان ایران زمین در سده‌های میانه / فرهاد دفتری» «مواد و صنایع فلزات ایران در بازارهای شرق نزدیک در هزاره‌های چهارم تا دوم پیش از میلاد / جهانشاه درخشانی» «نظام تعلیم و تربیت در عصر صفویه / عبدالکریم گلشنی» «عوامل اقتصادی و اجتماعی انقلاب ایران / شاپور رواسانی» «سیاست خارجی آق قویونلو / رضا رضازاده لنگرودی».

اما نکته‌ای که باید یادآور شوم، اینکه مجموعه مورد نظر برای فرد بخصوصی تدارک دیده شده که مطلب راجع به احوال و آثار وی در آن اندک است. آن شادروان در زمینه شاعری و سخنوری برجسته بود، و اشعاری با صبغه‌های فرهنگی و مایه‌های فولکلوریک مربوط به شرق گیلان فراوان دارد. آن مرحوم از پیروان اولیه شعر نیمائی بود. هیچ اثری از اشعار معروف او در این مجموعه دیده نمی‌شود. او در کار خوشنویسی و طراحی هنرمند بود، نمونه‌ای از خط وی در این جنگ نیست. بعضی دوستان قدیمی و اهل هنر که با وی طی سالها حشر و نشری داشتند گله‌مندند که چرا باید اثر و یاد و یادبودی از آنان در این مجموعه چاپ نشده باشد. لازم می‌نمود عکس‌های یادگاری متعددی از آن روانشاد مربوط به دوران متفاوت زندگی او در این مجموعه به چاپ می‌رسید، بجز یک نقاشی از چهره او که کار هنرمندان احمد میرزا هست، یادی از او دیده نشد. چاپ چنین مجموعه سنگین و پر هزینه‌ای، آن هم با هزینه‌های شخصی، خیلی کم اتفاق می‌افتد، و شاید سالهای دور پسین هرگز تجدید چاپ نشود، بنابراین ای کاش این کمبودها دیده نمی‌شد. آنچه از نقصان مجموعه اشاره شد، همه عقیده شخصی خودم هست، شاید دیگران چنین نیندیشیده باشند. اما حقیقت را نباید کتمان کرد که آقای رضازاده لنگرودی با سعی و کوشش مشکور خود حق مطلب را ادا کرده و یک مجموعه نفیس و ارزشمند و مهمی را عرضه نموده که یادگار ارزنده‌ای است و قابل تقدیر و سپاسگزاری. وی در مقدمه کوتاه که در ابتدا چاپ شده، طی آن فهرست کتب و مقالات مرحوم پاینده را ذکر کرده، یک غزل ناب و نغز از سروده‌های ه.ا. سایه که در سوگ آن روانشاد در تاریخ آذر ماه ۱۳۷۷ سروده شده بود در ابتدای کتاب چاپ شده. اگر این شعر با حروف فانتزی کامپیوتری، یا بصورت خطاطی هنرمندانه منعکس می‌شد، البته بهتر بود.

علاقه‌مندان به خاطر می‌آورند که فراهم آورنده این مجموعه نفیس، سالها پیش یادوارهای نفیس به نام و یاد مرحوم ابراهیم فخرایی آخرین بازمانده از نهضت جنگل منتشر کرده بود در ۹۰۰ صفحه که رسا و کامل و گویا بود (یادگارنامه ابراهیم فخرانی، نشر نو، ۱۳۶۳) به گمانم این یادگارنامه اکنون نایاب است. همت دوست گرمی با فضیلت ما موجب کمال سپاسگزاری است که با ارائه چنین مجموعه‌های فایده بخش علاقه‌مندان را مستفید می‌گرداند.

۲

گریگور یقیکیان

زندگی و آثار نمایشی
به کوشش: فرامرز طالبی
نشر انوشه، ۱۳۸۰

گریگور یقیکیان این مرد خوشنام که دارای چند چهره مثبت تاریخی و فرهنگی — هنری بود، برای اغلب محققان تاریخ نهضت انقلابی جنگل شناخته شده و آشناست. وی از ارامنه اصیل و زاده ارمنستان بود. در سال ۱۲۵۹/۱۸۸۰ شمسی در شهر «آکن» ارمنستان پا به دنیا گذاشت. این منطقه در آن عهد زیر سلطه امپراتوری عثمانی بود. تحصیلات اولیه و متوسطه را در استانبول گذراند و برای تحصیلات عالی به ونیز رفت. سالهای ۱۹۰۲ تا ۱۹۰۷ دوران فعالیت‌های مطبوعاتی و نویسندگی او بود که در باکو سپری شد. بعد به گیلان آمد و در قضایای مشروطیت در گیلان می‌زیست و به کارهای فرهنگی اشتغال ورزید. در سال ۱۹۱۶ از ایران خارج شد و به باکو و تفلیس رفت. بعد از وقوع انقلاب ۱۹۱۷ مجدداً به ایران آمد و در گیلان مقیم شد. در رشت مدیر مدرسه‌ای شد، و همچنین در بندر انزلی مدیر مدرسه رشدیه بود. نزدیک به دو سال و در سالهای آخرین نهضت جنگل با میرزا کوچک‌خان آشنا و دوست شد. در سال ۱۲۹۹ شمسی پس از ورود نیروهای شوروی به رشت، یقیکیان به عنوان مترجم در خدمت میرزا کوچک جنگلی بود. در همین سال از طرف کمیته مرکزی نهضت به شوروی رفت. او تا شکست نهضت یا جنگلیان بود. او را شاهد و ناظر صادق وقایع سالهای پایانی نهضت جنگل می‌دانند.

پس از شکست انقلاب جنگل یادداشت‌های خود را برای اولین بار در سال ۱۳۰۰ شمسی در روزنامه‌های «ستاره ایران» و «ایران کنونی» می‌نوشت. در سال ۱۳۰۶/۱۹۲۶ شمسی امتیاز روزنامه «ایران کبیر» را در رشت اخذ کرد. اولین شماره روزنامه مذکور در سال ۱۳۰۷ منتشر شد.

آن مرحوم خاطرات خود از وقایع جنگل را در این روزنامه می‌نوشت. گویا بعضی وقایع جنگل را به زبان

ارمنی در روزنامه «زنگ» چاپ تبریز هم منتشر می‌کرد. یقیکیان در نوشته‌های خود مخالفت با دیکتاتوری را ابراز می‌کرد و مردم را به عقیده دموکراتیک ترغیب می‌نمود. اتحاد و یگانگی قوم‌های ایرانی را تبلیغ می‌کرد. وی سپس در سال ۱۳۱۲ روزنامه «ایران کنونی» را در تهران منتشر می‌نمود که تا سال ۱۳۲۲ ادامه داشت. این روزنامه به دو زبان فارسی و روسی انتشار می‌یافت. آن مرحوم در روزنامه‌های خارج، منتشره در پاریس، نیویورک، بوستون و قاهره مقالات خود را به چاپ می‌رسانید.

کتاب شوروی و جنبش جنگل که در سال ۱۳۶۲ به کوشش آقای برزویه دهگان توسط انتشارات نوین منتشر شده، حاوی مقالات متفرقه و نظرات آن مرحوم نسبت به مسائل نهضت جنگل است. وی در سال ۱۹۵۱/۱۳۲۹ درگذشت.

همچنانکه اشاره شد بخشی دیگر از فعالیت یقیکیان نوشتن نمایشنامه، بازیگری و کارگردانی تئاتر بود. متن چهار نمایشنامه معروف او که جنبه تاریخی و اخلاقی دارد و در آن سالها اجراء شده، اینک توسط آقای فرامرز طالبی که خود محقق و نمایشنامه نویس فاضلی است منتشر شده. آقای طالبی در این کتاب شرح حال مفصل و کاملی از احوال و آثار گریگور یقیکیان در ۲۵ صفحه به دست داده است. متن نمایشنامه‌های او را که دو مورد آن تاریخی (جنگ مشرق و مغرب یا داریوش سوم، انوشیروان عادل و مزدک) و دو مورد دیگر اخلاقی و اجتماعی است (حق با کیست، میدان دهشت در این مجموعه به صورت منقح به چاپ رسانده، و اگر توضیحی هم لازم بوده در جا ذکر کرده است. نام نزدیک به ده نمایشنامه دیگر که یقیکیان آن‌ها را کارگردانی کرده و در آنها اجرای نقش داشته در انتهای کتاب یادآوری شده است. یقیکیان بعضی آثار معتبر از بزرگان ادب جهانی مانند پوشکین و گی دو موپاسان و دیگران را هم ترجمه نموده است که فهرست آن‌ها در انتهای کتاب آورده شده. تعدادی سند و عکس هم به مجموعه منضم شده تا اطلاع خواننده افزوده گردد.

اگر بقیه نمایشنامه‌های یقیکیان به دست می‌آید و آقای طالبی آن را به چاپ می‌رساند البته مفید فایده بود.

خطی بر دیوار

نویسنده: احمدعلی دوست
نشر گیلکان، رشت، ۱۳۷۹

نویسنده‌های گوناگون و متفرقه تاریخی، فرهنگی و اجتماعی مؤلف است که از دههٔ چهل تاکنون به تدریج می‌نویسند و در نشریات مختلف چاپ می‌شده است - قدیمی‌ترین آن مربوط به سال ۱۳۴۴ است - در مطبوعات محلی و در مجلات مرکز به طبع رسیده است. مقالات مرتبط با تاریخ اجتماعی گیلان و ایران است. وقایع از سال ۱۳۲۰ به بعد را در بر می‌گیرد.

نویسنده ابتدا سر آغازی گشوده که هشتاد صفحه از کتاب را پر کرده و طی آن چگونگی شکل‌گیری زندگی خود و وقایع و اتفاقات عمر خویش و گاه مطالب متنوع از جنگ جهانی اول به بعد را سال به سال، و بعضی موضوعات تاریخی مربوط به ایران و جهان را در خلال نوشته‌ها بازگو می‌کند. قضایای مشروطه‌خواهی در گیلان، تصویب قوانین متعدد در سالهای متفاوت، قوانین الغای القاب عهد قاجاری و انحصار قند و چای، سجل احوال و نظام وظیفه اجباری در عهد رضا شاه و بسیاری موضوعات دیگر... نویسنده در بین مطالب نام محله‌ها و حمامها و نام سایر اماکن، نام کسبه و اهالی قدیم رشت را مرور می‌کند. یادآوری از وقایع جنگل و... همه پندآموز و جذاب و یادآوری سرنوشت و سرگذشت پیشینیان است. واگویی این قبیل مطالب پندآموز یقیناً برای جوانان فایده بخش و مفید خواهد بود. نقطه‌گذاری و علائم سجاوندی هیچ در جملات دیده نمی‌شود. این البته عیب است.

محتوای مجموعه را ۴۶ مورد مقاله‌های متنوع، ۱۳ مورد یادنامه‌ها و ۲۵ قطعه شعر از سروده‌های خود مؤلف پر نموده است. کتاب به قطع رقعی و در ۵۴۰ صفحه است. گویا در بهار امسال (۱۳۸۰) منتشر شده و در تابستان - تیر ماه - به دستم رسید. مقاله‌ها همه مستقل و هر یک دارای عنوانی است. اغلب مقالات ۴ تا ۵ صفحه از کتاب را در بر گرفته، مقاله‌ای بلند هم چند مورد یافت می‌شود.

خاطرات و پند و اندرز، یادآوریهای تلخ و شیرین گذشته به شکل دلپذیر و به سبک روزنامه‌نگاری به خواننده منتقل می‌شود. مقالات چاپ شده در این جنگ را قبلاً کم و بیش خوانده بودم، اما مقدمهٔ هشتاد صفحه‌ای آقای علی دوست را با اشتیاق دوبار خواندم. به نکاتی برخورددم که نمی‌بایستی

بروز می‌کرد. البته چند مورد را یادداشت کرده‌ام که اینجا ذکر می‌کنم. این قبیل مجموعه‌های پر مطلب و متنوع را حتماً باید یک تاریخ‌نگار ادیب بخواند و اصلاح کند. منظورم اصلاح عبارتی و گاه اسمی و کلمه‌ای است. یک ویراستار جامع مانند استاد دکتر محمود بهزاد و یا اشخاص دیگری که یقیناً در رشت هستند باید این کتاب را قبل از چاپ به درستی می‌خواندند و این لغزش‌ها رفع می‌شد تا خدای نکرده خدشه‌ای به ادب فارسی وارد نیاید. اصول نگارشی و روش رسم الخط متداول و مقبول باید اعمال می‌شد.

- ص ۱۲ منشآت / بجای منشآت، و چند مورد دیگر.
- ص ۱۴ بالذات / بجای بالذات
- ص ۲۸ به بنید / بجای بیند، و همچنین ص ۹۱.
- ص ۳۴ فُرد / بجای فورد (FORD - منظور ماشین فورد) تاکنون کی اینطور نوشته است؟
- ص ۴۸ اسلامبول / بجای استانبول - و در ص ۸۱ استانبول
- ص ۵۶ به بنیدم / بجای بیندیم
- ص ۷۱ رود بُته / بجای رودبته (RODBANEH) شهری در شمال لاهیجان، و در همین صفحه کُمله / بجای کومله (شهری در جنوب لنگرود)
- ص ۷۳ جمع غفیری / بجای جم غفیری (جم یعنی بسیاری از هر چیز، جم غفیر یعنی گروه بسیاری از مردم، جمع آن هم جمام یا جموم می‌شود) فرهنگها ملاحظه شود.
- ص ۷۹ میده / بجای مبداء
- ص ۹۲ دکمه / بجای تکمه
- ص ۹۴ آریستونانس / بجای آریستوفانس (ARISTOFANES) مشهورترین شاعر کمدی آتن قبل از میلاد - در فهرست اعلام نیز به همین صورت آمده است. اینجانب از سرعلاقه‌مندی به نویسندهٔ گرامی و ناشر محترم این نکات را بایستی یادآوری می‌کردم. امیدوارم این مجموعه نفیس و مفید که حاصل تجربهٔ سازنده و ارزشمند نویسنده است به چاپهای بعدی برسد و جوانان امروزی از نکات آموزنده و مطالب سودبخش آن بهره‌مند شوند.

